

Koken in de bedstee

Warmolt Brouwer

Inleiding

De opknapbeurt van het pand Hardewikerstraat 37 in 1992-1993 is aanleiding geweest tot bouwhistorische waarnemingen. Het pand zelf nodigt daartoe nauwelijks uit: een gepleisterde gevel met glas-in-lood bovenramen en een grote stenen dakkapel van rond 1900 (afb. 1). Ook het interieur vertoont bij een eerste rondgang weinig meer dan zicht op veel board. Intrigerend is wel de verhoogde ligging van begane grond en zolder ten opzichte van de buurpanden. Het huis moet betreden worden via een stenen buitentree. Gelet op de locatie rijst toch de vraag naar de relatie met de voormalige stadsmuur en omwalling.

Het huis tijdens het onderzoek

Het huis, waarin ten leste studenten hebben gehuisd, is sterk verwaarloosd en uitgeleefd. De afmetingen buitenwerks zijn: breedte voor 7,68 m en achter 8,02 m; de perceeldiepte is 6,30 m. Er is geen open erf bij het huis. Op de begane grond (afb. 2) bevinden zich links en rechts van de gang een kamer. In het achterste deel is de keuken, de wc en de trap naar boven. In de linkerkamer is van het stucplafond alleen nog de betengeling aanwezig. De betimmering van de ramen is vrijwel intact, maar de deuren van de kastenwand zijn verdwenen. De houten schouw heeft eens een complete stucopbouw gehad met pilasters en kroonlijst. De rechterkamer heeft een beschilderd houten plafond. De zitbanken onder de ramen zijn weggewerkt. In de gang is het stucplafond met een papiermaché rozet wel aanwezig. De vloer is belegd met rode Bremer platen. In de keuken rechtsachter is alles weggetimmerd. Licht treedt toe via bovenlichten. De zolder is te bereiken via een Engelse trap. Daar is een afgetimmerde kamer, die later vergroot is. Een losse douche completeert het minimale woongerief.

De kap is een simpele sporenkap op borstwering met haanhout en vliering. Het voordakvlak is gedekt met rode pannen, terwijl op het achtervlak veel Hildesheimer pannen¹ liggen. De voorgevel is gepleisterd in blokverband met op het basement een vakverdeling. De achtergevel is witgekalkt.

De plek

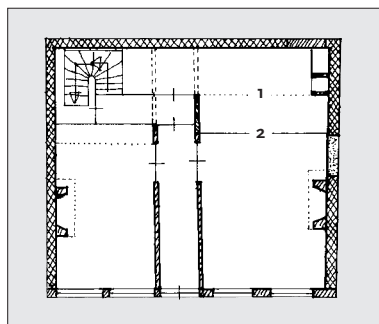
De Hardewikerstraat draagt haar naam pas sinds 1874². Van origine is het een deel van de Stadsweg, die de middeleeuwse stad omgeeft. De weg heeft een militaire functie, omdat ze direct aan de binnenkant achter de muur c.q. wal met

1. De Gooijer en Van Traa 1992, 91.

2. Feith 1891, 200.

Afb. 1. Voorgevel van het pand Hardewikerstraat 37. Foto: W. Brouwer.

Afb. 2. Plattegrond van de begane grond; 1: 18de-eeuwse bedwand; 2: 19de-eeuwse bedwand; situatie 1992. Tekening: W. Brouwer.

poorten en torens loopt. In later tijd is het terrein tussen weg en verdedigingszone bebouwd geraakt.

De oudste bekende kaart die van belang is, namelijk die van Jacob van Deventer uit circa 1565³, geeft wellicht bebouwing aan. Van afbeelding 3 uit 1616 gaat de suggestie uit dat er tussen de bebouwing aan de noordzijde van de straat en de aarden wal van circa 1550 nog open ruimte is. De nieuwe uitleg van Groningen na 1608 zorgt ervoor dat het bolwerk geslecht kan worden. Nu komt de achterkant van de bebouwing volop in zicht vanuit de Nieuwe Stad. De straat verliest haar militair aspect en wordt achterstraat van de Spilsluizen zuidzijde. Afbeelding 4 uit 1649 geeft de nieuwe situatie aan. Het aarden bolwerk is verdwenen en de nieuwe percelen aan de Nieuwe 'vis merct' kunnen worden uitgegeven in erfpacht. Op de kaart van E. Haubois⁴ worden die terreinen als bebouwd weergegeven. De Hardewikerstraat heet nog steeds een straat "Agter de Muur gaende rond de Oude Stad".

3. Onder meer afgebeeld in: *De kaart van Egbert Haubois 1983*.

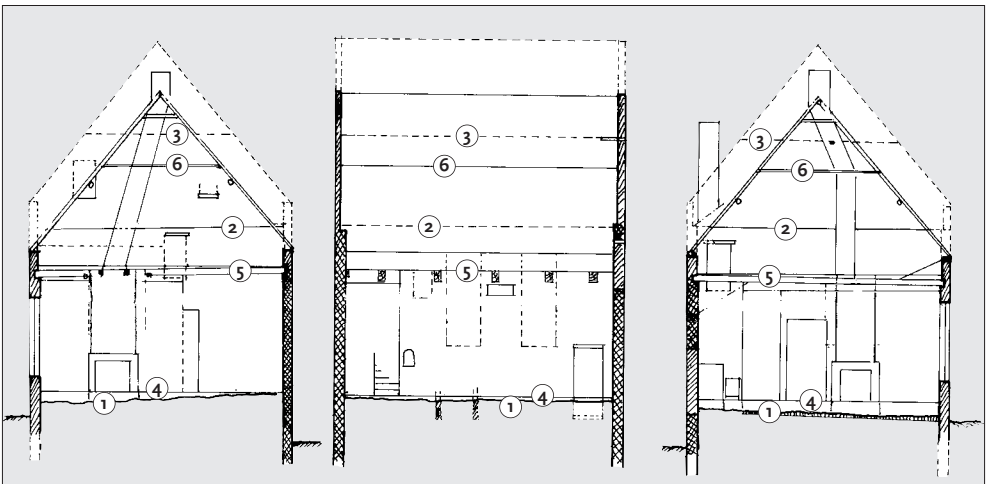
4. Ibidem

Afb. 3. Situatie 1616, detail kaart N. Geelkerken.

Afb. 4. Situatie 1649, detail kaart J. Blaeu.

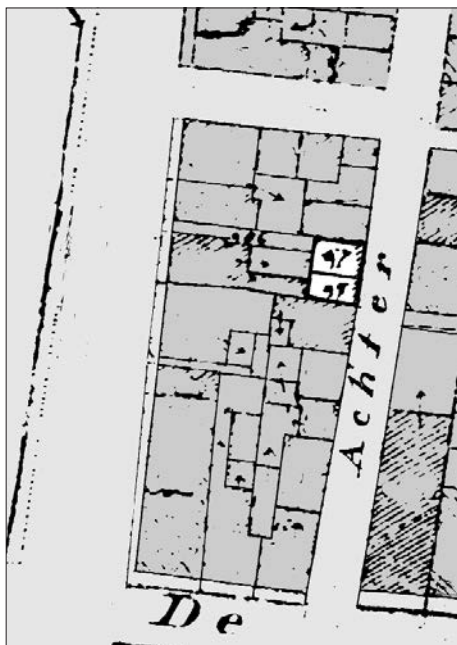
Afb. 5. Doorsnede door het huis, met bouwsporen in de muren. 1, 2 en 3: niveaus van begane grond, zolder en vliering van het oudste huis; 4, 5 en 6 idem van het 17de-eeuwse (huidige) huis; situatie 1992. Tekening: W. Brouwer.

De oudste vorm

In tegenstelling tot veel stadshuizen blijkt het huis in de loop der tijden te zijn gekrompen.

De waargenomen bouwsporen geven geen aanleiding het huis als een muurhuis te betitelen, dat wil zeggen een huis waarin delen van de oude stadsmuur en of torens nog aanwezig zijn. Het oudste huis is hoger dan het huidige. De grondmaten zijn wel dezelfde en het huis heeft een begane grond en een zolderverdieping. Of de mogelijkheid van een (tussen)verdieping uitgesloten moet worden, is onduidelijk. De richting loopt net als nu evenwijdig aan de straat. Het muurwerk van de zijgevels en de achtergevel is nog grotendeels aanwezig en bestaat uit kloostermoppen, die misschien hergebruikt zijn.

Het niveau van de zolder tekent zich af in de verjonging van de zijgevels (afb. 5). Daarmee samenhangend spoort het restant van een zolderraam in de linker-

Afb. 6. Situatie op de kadastrale kaart van 1829. Het gedeelde pand 997 wordt aangegeven met 97 en 99. Nr. 986 is het achtergangetje.

zijgevel. Het niveau van de vloering wordt aangegeven door een restant van de eiken kap, dat in de rechterzijgevel nog door de schoorsteen steekt. Het dak zal gedekt zijn geweest met Hildesheimer pannen. In de beide zijgevels bevinden zich op de begane grond zeer hooggeplaatste ramen, die later dichtgezet zijn. De grote raamopeningen, in de achtergevel, die later eveneens weer dichtgezet zijn, behoren waarschijnlijk niet tot de originele situatie, maar zijn later aangebracht. Van de voorgevel zijn geen sporen gevonden. Het vrij hoge huis kan nog afgebeeld zijn op de kaart van Haubois in de situatie van 1634. Het is ook mogelijk dat het al de verkleinde vorm is, de huidige hoofdvorm dus.

De tweede vorm

In de 17de eeuw is het huis in ieder geval ingrijpend verbouwd en vooral verlaagd. De zolder wordt verlaagd, de balklaag wordt vernieuwd (grenen 15 x 20 cm) en de voorgevel wordt geheel vervangen. In de borstwering van de achtergevel worden profielstenen aangetroffen, die of overgebleven zijn bij het metselen van de 17de-eeuwse voorgevel of bij een latere aanpassing zijn hergebruikt. Dit type profielsteen met luikspinning duidt erop dat er vensters met glas-in-lood en luiken in de voorgevel zijn aangebracht. Over de indeling van het huis zijn geen gegevens. Aan de rechterzijde bevindt zich nog een restant van de klinkerbestrating binnenshuis. De schouw bevindt zich rechts. In de achtergevel bevindt zich een (later gedichte) opening ter rechterzijde, die uitkomt op een gangetje tussen de huizen aan de Spilsluizen zuidzijde (afb. 6) Kennelijk is het gebruik van het huis zo, dat deze achteruitgang gecreëerd kon worden.

Afb. 7. Vier eiken binnenluiken (18de eeuw) uit de rechterkamer. Foto: W. Brouwer.

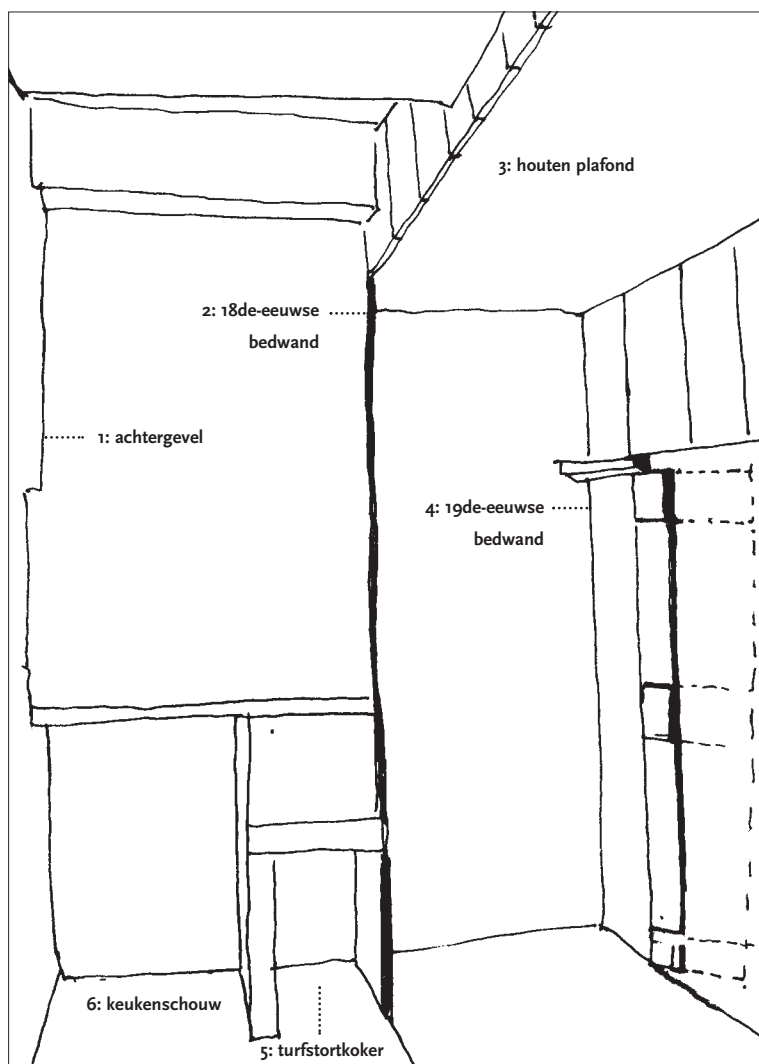
Afb. 8. Straatbeeld rond 1900. Prentbriefkaart: collectie gemeentearchief Groningen.

Afb. 9. De stookplaats en de turfstorkoker in de 19de-eeuwse smalle keuken. Foto en tekening: W. Brouwer.

Latere aanpassingen

Het begin van de 18de eeuw levert een nieuwe indeling op. Op de begane grond ontstaat rechts van de gang een kamer met de bedsteewand tegen de achtergevel. Over de bestrating wordt een houten vloer aangebracht. In de voorgevel worden houten kozijnen met schuiframen (4×7 ruitjes) geplaatst. De ramen worden aan de binnenkant voorzien van fraaie eiken luiken (afb. 7) Later wordt een houten plafond aangebracht, waarbij de scheefstand in de zolderbalken, veroorzaakt door het verzakken van de voorgevel wordt gemaskeerd. Links van de gang bevindt zich de keuken. Tegen de linkerzijgevel wordt een hangschouw gemaakt. De plank in de achtergevel rechts naast de trap geeft de plaats van de pomp aan. Onder de vloer bevindt zich een gemetselde waterkelder. Uit deze tijd dateert wellicht ook de simpele sporenkap, die met trekstangen aan de muurplaat voor uitwijken wordt beveiligd. Opvallend is de muurplaat die uit hergebruikt balkhout bestaat.

Tweedeling en samenvoeging

De kadasterkaart van 1829 (afb. 6) geeft aan, dat het huis in tweeën is gesplitst. De voordeur tot de kleinere linker kamerwoning wordt geplaatst in het vermaakte raamkozijn links naast de voordeur. Later in de 19e eeuw wordt de tweedeling weer ongedaan gemaakt. De voorgevel met zesruiters in de kozijnen, die bovenaan afgerond worden, ontvangt een bepleistering. Een brede lijstgoot vervangt de simpele bakgoot. Er staat een kleine dakkapel met houten sierwerk aan de daklijst (afb. 8). De rechtervoorkamer is kleiner geworden, want de bedwand is de kamer ingeschoven, zodat er ruimte is ontstaan voor een smalle keuken aan de achterkant met stookplaats en turfstorkoker (afb. 9). Een Engelse trap, die waarschijnlijk uit een ander huis komt, geeft toegang tot de zolder. Onder de trap is plaats voor het privaat.

Rond de eeuwwisseling

De linkerkamer wordt van een stucplafond voorzien, evenals de gang. De ramen binnen worden omtimmerd en er komt een houten schouw met stucopbouw. De dakkapel wijkt voor een groter tenen exemplaar. De ontstane zolderkamer heeft rechts een bedsteepartij. De dakkapel brengt de voorgevel uit balans, waarna trekstangen aan de onderkant worden aangebracht.

Rond 1930 verdwijnt de eigen stoep, wordt de voordeur vervangen en komt er glas-in-lood in de bovenramen. Latere bewoners slopen de bedsteden in de rechterkamer en vergroten de keuken.

Herstel

Bij het herstel is in de aangetroffen toestand (1992) weinig gewijzigd. Constructieve gebreken als doorgezaagde trekstangen en slechte balkkoppen zijn verholpen. Kreupele stijlen ondersteunen voortaan de kapconstructie. De oude keuken is bij de rechterkamer getrokken en links is nu de keuken. De trap bevindt zich momenteel recht achter de gang. Op zolder zijn twee kamers en een douche. Aan de achterkant is een dakterras afgetimmerd, dat helaas in verband met burennrecht geen uitzicht via het gangetje op de Ossenmarkt mag bieden! Het voordakschild is gedekt met zwart geglaazuurde pannen, terwijl zoveel mogelijk Hildesheimer pannen op het achtervlak herlegd zijn.

Literatuur

Biesta, P. "De Hardewiker- of Geestelijke Maagdenstraat in het oude Groningen" in: *Groninger Volks-almanak voor 1939*, 85-92.

De kaart van Egbert Haubois, z.a., 1983.

Feith, J.A. "Wandelingen door het oude Groningen" in: *Groninger Volks-almanak voor 1891*, 197-215.

Gooijer, A. de en P.C. van Traa, "Bouwhistorisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-complex" in:

P.H. Broekhuizen e.a. (red.) *Van boeren erf tot bibliotheek. Historisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, 1992, 87-145.